

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет/
Кафедра психології та соціальної роботи

ШТУНДЕР Дарія Олегівна

**Інтраперсональні конфлікти у діяльності соціального працівника/
Intrapersonal conflicts in the activity of a social worker**

спеціальність: 231 – Соціальна робота
освітньо-професійна програма – Соціальна робота

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
СР-41
Д.О. Штундер

Науковий керівник:
ст. викладач М.В. Підгурська

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ А.Н. Гірняк

ТЕРНОПІЛЬ-2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
 РОЗДІЛ 1	
ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ	
ІНТРАПЕРСОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ	7
1.1. Феномен інтраперсонального конфлікту в соціальному психоаналізі	7
1.2. Напрямки вивчення внутрішніх конфліктів особистості	14
Висновки до розділу 1	22
 РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТРАПЕРСОНАЛЬНОГО	
КОНФЛІКТУ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА	23
2.1. Інтраперсональний конфлікт як соціальне явище	23
2.2. Специфіка психоаналітичного вивчення внутрішнього конфлікту	27
Висновки до розділу 2	35
 РОЗДІЛ 3	
ПРАКТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ІНТРАПЕРСОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ ...	
3.1. Емпіричне дослідження внутрішньоособистісних конфліктів,	
агресивності та конфліктності	37
3.2. Підсумкові результати проведеного дослідження	41
Висновки до розділу 3	44
 ВИСНОВКИ	 46
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	 49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Вивчення інтраперсональних конфліктів як станів особистості набуло досить широкого поширення, як у психології особистості, так і в психології трудової діяльності, що зумовлене високою значимістю цього феномена у розвитку людини як індивіда, як особистості, як суб'єкта професійної діяльності. Концептуальні аспекти інтраперсональних конфліктів, зумовлених взаємодією особистості та її професії, розкриваються у дослідженнях в контексті теорій професійного розвитку, а також в руслі аналізу внутрішньоособистісних суперечностей (див. [1-51]). Особливого значення інтраперсональні конфлікти мають у професіях соціономічного типу. Суб'єктний характер предмета та об'єкта професійної діяльності, внутрішній характер засобів та результатів праці в цьому типі професій визначають внутрішню суперечливість самої професії та є одним із важливих джерел виникнення та прояву інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності. Внутрішня суперечливість професії соціального працівника, специфічні особливості його особистості як фахівця зумовлюють високий рівень прояву інтраперсональних конфліктів, пов'язаних із професійною діяльністю соціального працівника. Тим часом дані про особливості прояву та подолання інтраперсональних конфліктів, пов'язаних з професійною діяльністю соціального працівника, про фактори, що детермінують їх розвиток, про стратегії та способи їх конструктивного подолання мають фрагментарний характер, що перешкоджає розробці технологій їх вирішення, що дозволяють трансформувати ситуативну поведінку особистості, котра визначає особистісний та професійний розвиток. Дослідження інтраперсональних конфліктів, що зумовлені взаємодією особистості саме соціального працівника та його професії проводилися мало. У цьому вивченні особливостей виникнення, прояви та можливостей конструктивного подолання інтраперсональних конфліктів у професійному

просторі соціального працівника має як важливе наукове, а й непересічне практичне значення.

Стан вивчення проблематики. Досліджуване нами питання висвітлене науковцями в контексті: теорії діяльності; ідеї системного підходу до аналізу трудової діяльності, особистості та суб'єкта діяльності; концепції людини як суб'єкта діяльності; численних теорій дослідження внутрішніх конфліктів особистості (З. Фройд, Е. Фромм, Е. Еріксон, К. Горні, А. Маслоу, К. Юнг та ін). Дослідники наголошують, що невирішені внутрішні конфлікти пов'язані з неможливістю забезпечити базальну безпеку, подолати почуття сорому, провини, залежності, рольової невизначеності, відчуженості, розпачу. Вказується, що тривожність є абсолютним маркером внутрішньоособистісного конфлікту. Внутрішні конфлікти є результатом порушених міжособистісних відносин; несвідомі конфлікти перешкоджають подальшому соціально-психологічному розвитку особистості. Неконструктивною формою вирішення внутрішніх конфліктів особистості є узагальнена стратегія агресивності, ворожості стосовно соціального світу. Вирішення конфлікту можливе на шляху розвитку самості, посилення ролі пригнічених емоційних проявів свідомості та поведінки, розкриття своїх фальшивих ролей. Усвідомлення архетипів допомагає зрозуміти та прийняти деякі негативні характеристики своєї особистості та виробити адекватні стратегії поведінки.

Об'єкт дослідження – інтраперсональні конфлікти у діяльності соціального працівника. **Предмет дослідження** – соціально-психологічні особливості виникнення, прояву та подолання інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціального працівника.

Мета дослідження полягає у теоретичному та експериментальному вивченні особливостей інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціального працівника.

Завдання дослідження:

1) провести аналіз концепцій та напрямів щодо дослідження інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціального працівника;

2) визначити основні особливості професійної діяльності та особистісно-професійні якості соціальних працівників, пов'язані із інтраперсональними конфліктами;

3) емпірично вивчити особливості прояву інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціальних працівників.

Методи дослідження включали сукупність теоретичних та практичних підходів: теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми; тестування; якісний аналіз та змістовна інтерпретація результатів; математичні методи обробки отриманих даних.

Наукова новизна та практична значимість. У нашому дослідженні на основі комплексного аналізу доведено, що наявність інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціального працівника має нормативний характер та зумовлена специфікою його професійної діяльності та особистісно-професійними особливостями. Рівень прояву інтраперсональних конфліктів залежить від успішності чи неуспішності професійної діяльності. Виявлено загальне та специфічне в характері прояву, зміст та стратегії подолання інтраперсональних конфліктів у професійному просторі соціальних працівників. Спільним є домінування мотиваційно-сміслового типу конфлікту, у структурі якого чільне місце займає конфлікт професійної кар'єри, пов'язаний з організаційними перешкодами, що блокують реалізацію потреби у соціальних досягненнях та професійного зростання. Найбільшу вираженість у професійному просторі соціального працівника має конфлікт життєвих та професійних смислів, що свідчить про високий рівень професійної рефлексії, активний пошук нових смислів професійної діяльності та прагнення їх гармонізації з основними життєвими смислами. Виявлено, що конструктивний

чи деструктивний характер подолання інтраперсональних конфліктів зумовлений насамперед професійною позицією соціального працівника: виконавчою, управлінською, прогностичною. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки та перепідготовки працівників соціальної сфери.

Структура бакалаврського кваліфікаційного дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів з висновками до кожного з розділів, загальних висновків бакалаврського дослідження, списку 51 опрацьованого літературного джерела. Загальний обсяг дослідження становить 54 сторінки, основний текст висвітлений на 46 сторінках. Результати проведеного дослідження висвітлені у тезах, що опубліковані у 2023 році.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ ІНТРАПЕРСОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Феномен інтраперсонального конфлікту в соціальному психоаналізі

Розвиток психоаналізу призвів до появи плеяди соціальних психоаналітиків, які вважали, що головним у детермінації внутрішніх конфліктів особистості є не біологічний, а соціокультурний чинник. Спробуємо відрефлексувати уявлення про особу та її внутрішні конфлікти провідних представників даного наукового напрямку. Дослідження внутрішніх конфліктів особистості, вивчення детермінант їх виникнення та вирішення актуальні, насамперед, у теоретичному аспекті, в силу того, що дана проблема важко піддається системному осмисленню в психології особистості, тому доводиться йти від аналізу окремих концепцій до узагальнених висновків.

Яскравим представником соціального психоаналізу є А. Адлер. Його погляди виникли на основі широкої психотерапевтичної практики з особами, які мали труднощі соціально-психологічної адаптації до складних життєвих ситуацій. Згідно з його уявленнями, наявність фізичних дефектів і порівняння їх з якостями інших людей призводить до почуття неповноцінності, власної слабкості, безсилля. Інтраперсональний конфлікт тут сприймається як зіткнення розуміння своїх реальних якостей з ідеально представленими, які «нав'язуються» суспільством. Неконструктивними формами вирішення цього конфлікту є компенсаторна мотивація до перфекціонізму, до переваг над іншими, що багато в чому, на думку А. Адлера, генетично детерміновано. Такі особистості постійно прагнуть зайняти більш високий статус, підтвердити свій престиж. Ця мотивація особистої переваги супроводжується боротьбою,

агресивністю та маніпулюванням іншими людьми. Потім ця мотивація трансформується у прагнення до особистої влади. Висока мотивація перфекціонізму та супроводжуюча схильність до порівняння себе з іншими у ситуації програшу призводить до негативного ускладнення внутрішнього світу людини. Невротичні освіти названі ним комплексом неповноцінності та комплексом переваги. Поведінка людини більшою мірою визначається я вже не минулим, як у З. Фрейда, а теперішнім (див. [1; 7; 21; 33; 36; 42; 45; 50]).

А. Адлер говорить про те, що в людини можуть сформуватися фіктивні, нереальні цілі, «ідеї фікс» як захист від почуття не повноцінності – сильні, ригідні установки щодо чогось чи когось, чи мають абсолютний характер (перевага) своєї нації, сексуальна перевага, абсолютна рівність людей, абсолютна справедливість тощо). Якщо потреба у перевазі не задовольняється, то згодом людина може відчувати свою занедбаність, непотрібність, ізоляцію від соціального світу. У жінок він відзначає комплекс «чоловічого протесту» як прагнення взяти участь «сильного» чоловіка через почуття неповноцінності як «слабкої» жінки. Він зазначає, що є й інший тип жінок, які займають позицію повної покірності чоловікові, покірності, схильні до самозречення, не бажають конкурувати з чоловіком. Статеворольовий конфлікт у жінок проявляється у суперечливих почуттях: вона хоче повстати проти жіночої ролі, але мучитель але усвідомлює, що приречена бути неповноцінною особистістю «другого порядку». У сучасному світі жінки частіше погоджуються з привілейованим становищем чоловіків. А. Адлер вважав важливим способом вирішення внутрішніх конфліктів стратегії, котрі зорієнтовані на розвиток соціального інтересу, що сприяють більш повній адаптації в суспільстві [4; 17; 23; 41].

Оригінальні погляди К.Г. Юнга на внутрішні конфлікти. Джерелом і причиною інтраперсональних конфліктів, на його думку, є роздробленість особистості, коли немає узгодженості між архетипами як змістовною системою універсальних соціальних мотивів, установок особистості, успадкованої від предків як спочатку узагальнених образів [5; 8; 11; 49].

Архетипи як наслідувані схильності відповідати світу певним способом виражають інстинктивну енергію колективного несвідомого. Архетипи-образи можуть бути одночасно як загрозливими, так і люблячими, тобто мають амбівалентні властивості. К. Г. Юнг розглядає архетип Персони як «фальшиве Я»: ідентифікація особи лише з соціальною роллю дезінтегрує її, призводить до внутрішніх конфліктів, пов'язаних із втратою почуття Я.

Архетипи як образи мають величезну мотиваційну і емоційну силу, їх неможливо придушити. Архетип має високу стійкість, себто здатний чинити опір свідомим спробам людини спотворити його. Архетип диктує жорстко певний спосіб емоційного реагування на життєві ситуації. Фашизм і нацизм як неконструктивне вирішення внутрішнього конфлікту суспільством може зафіксуватися в архетипі. Юнг каже, що варто дати людям цей архетип, і натовп піде за однією людиною. Самоототожнення з таким архетипом на шкоду самості може призвести до соціальної небезпеки. Опозиції, за К.Г. Юнгом, виникають між різними архетипами: Его, Тінню, Персоною, Анімою/Анімусом і Самістю. Его коливається між вимогою суспільства та внутрішніми вимогами колективного несвідомого. Конфлікт розглядається К. Г. Юнгом через архетип Аніми як несвідомої жіночої сторони особистості у чоловіка та Анімусу як несвідомої чоловічої сторони особистості у жінок. Використовуючи складні поняття, психоаналітик фактично говорить про статевий конфлікт у чоловіків і жінок. Вроджений архетип Аніма (жіночі якості чоловіка) може витіснятися Персоною (вимогами суспільства до чоловічої ролі) в особисте несвідоме, що призводить до внутрішнього конфлікту. На шляху до процесу індивідуації перешкодою є Тінь, яка включає загрозливі думки і є темною стороною людської душі. Темний зміст Тіні приховується людиною від самої себе і веде в сферу несвідомого самостійне життя як невротичний комплекс. Ці комплекси як своєрідні згустки афективності створюють перешкоди для набуття цілісності самості в процесі індивідуації. Вирішення конфлікту визначається тим, наскільки людина здатна прийняти реальність зворотної, прихованої від неї

самої та інших, негативної сторони індивідуального життя. Учений вважає, що у процесі індивідуації інтуїція грає виняткову роль: вона спирається на несвідоме і завдяки їй людина схоплює ситуацію загалом, нехтуючи деталями. Інтуїція відноситься до ендопсихічних, глибинних функцій психіки, до почуттів, так як при інтуїтивних почуттях зберігаються контроль і володіння ситуацією. Інтуїція прагне охопити найбільш повно можливості, знайти вихід, коли жодна з психічних функцій не здатна на це; інтуїція протистоїть самообману.

Процес індивідуації посилюється шляхом читання міфів, легенд; через міф людина відкривається світові. Символи можуть мобілізувати психічну енергію для вирішення внутрішніх конфліктів. Долю людини вирішують архетипні образи, і все вирішує несвідома психіка. На думку вченого, природа людських цінностей глибоко йде в архетипні несвідомі міфи суспільства. В архетипах культури заковані несвідомі глибинні пласти креативного Я.

К.Г. Юнг, як і З. Фройд, вважав важливим для розуміння внутрішніх конфліктів проведення символічного аналізу сновидінь. Образи снів є реакцією на внутрішні конфлікти свідомого життя, реакцією саморегулюючої системи людини. У процесі аналізу відбувається усвідомлення людиною глибинних пластів несвідомого та виявлення власної самості, яка таїть справжній сенс життя.

Якщо Его ігнорує, відкидає мудрість переживань особистого і колективного несвідомого (самості), може відбутися руйнація цілісності індивіда. Внутрішній конфлікт може виникати як неузгодженість між реальними почуттями та соціальною роллю (Персоною). Якщо Самість людини пригнічена, то людина відчужується від справжніх почуттів, що призводить до інтраперсональної дезінтеграції. Цікавою є думка про виникнення конфліктів внаслідок помилкового вибору коханої людини. Психіка має трансцендентальну функцію, що виявляється у виборі жінки, з якою чоловік може бути щасливим. Цінність цієї людини пов'язана з

емоційною напруженістю, енергією почуттів. Якщо чоловік обирає жінку, відмінну від моделі, укладеної у колективному архетипі, виникає внутрішній конфлікт, особистісна проблема, невроз [19].

Людина має спонтанну тенденцію до розвитку стабільної єдності, індивідуалізації. Якщо архетипам «забороняється» проявлятися через свідоме Его, виникає внутрішньоособистісна конфліктність. Юнг справедливо вважає, що фрустровані інстинктивні імпульси можуть задовольнятися символічно, але це не є повним задоволенням. На наш погляд важливо, що К.Г. Юнг вводить замість поняття «психічних сил» поняття «ціннісної інтенсивності» і розглядає найвищу внутрішню конфліктність особистості, з рештою, у духовно-ціннісній сфері людини.

Неопсихоаналітик К. Горні, хоч і розглядала соціокультурні детермінанти інтраперсональних конфліктів, проте спиралася на інстинктивну природу фрейдистської теорії, дотримувалася біологічної природи мотивації особистості. Головна потреба, на думку К. Горні, це потреба у безпеці (бути бажаним та захищеним). Якщо дитини не відчуває себе у безпеці, у неї розвивається ворожість до батьків, яка згодом трансформується в базальну тривожність. Фрустрація цієї потреби породжує внутрішній конфлікт і патологічний розвиток особистості. Почуття безпорадності розглядається нею як ключовий фактор тривоги. Компенсація почуття слабкості стимулює формування невротичних потреб: у коханні, у владі, у суспільному визнанні, у незалежності та ін. [11; 12; 22; 26; 31].

На відміну від чоловіків, жінкам притаманна переоцінка любові, і вони вступають у суперництво за чоловіка, але як тільки завойовують його, відразу втрачають до нього інтерес. Як захисна реакція від усвідомлення себе непривабливою жінка приділяє гіперувагу своїй зовнішності. Вона намагається довести оточуючим свою привабливість. Глибоко у несвідомому жінок укорінюється страх розчарування у стосунках із чоловіками, і вони можуть мститися їм за нанесене раніше травматичне переживання. Почуття

неповноцінності жіночої ролі в суспільстві є показником статево-рольового внутрішнього конфлікту жінки. Жінки у конкурентній боротьбі становлять загрозу для самоповаги чоловіків. Соціальна дискримінація призводить жінок до втечі в чоловічу роль (комплекс маскулінності). Шлях до жіночої ролі у маскулінно вільної жінки захищений внутрішнім опором, тривогою. Пригнічення сексуального почуття може призвести до статевої фригідності. Таким чином, фригідність, за К. Горні, представляє собою прихований вираз ворожості до чоловіка.

Жінки заради кар'єри відмовляються від своєї жіночності; їм стає важко встановлювати тривалі відносини із протилежною статтю. Виникає болісне невдоволення собою у разі негативних відносин з чоловіками. Реакцією на внутрішній конфлікт (між роботою і чоловіком, між прагненням розвиватися у професійній сфері та сімейній) стає агресивність (адже хтось повинен відповідати за невдачу, якщо не я, то хтось інший). Робота та незалежність можуть бути перешкодою для реалізації себе як жінки. Така жінка може заздрити тій, яку любить і допомагає їй професійно розвиватися чоловік. Страх заперечення призводить до невпевненості в собі, депресії. Невротикам-жінкам важко встановлювати тривалі відносини, і вони втрачають здатність любити [13; 16; 41].

Чоловіки ж, вважає К. Горні, підсвідомо бояться лише сексуально привабливих жінок. Подолання цієї тривоги пов'язане з тим, що чоловік змушений постійно доводити жінці свою мужність, можливий розрив між сексуальним життям і любов'ю (чоловік здатний мати статеві стосунки без кохання). Внаслідок цього існує ризик виникнення сексуальної неспроможності.

Цікаво, що поряд з аналізом статево-рольового конфлікту дослідниця зуміла помітити появу внутрішнього конфлікту в ідеологічній сфері: любов і повага до ворога батьківщини означає появу амбівалентного ставлення до своєї

батьківщини. Цей внутрішній конфлікт можливий при критичній оцінці політичної системи тієї країни, де живе людина.

Для вирішення внутрішньоособистісного конфлікту К. Горні вважає за необхідне виявляти адекватну агресивність, що реалізується у працездатності, ініціативності, наполегливості, умінні доводити справу до кінця, відстоювати свої права, висловлювати вільно свої погляди. Сила Я як можливість висловлювати свої почуття зрештою дозволяє потім їх контролювати.

Поділяючи погляди К. Горні на походження внутрішньоособистісного конфлікту, Г. Салліван, створивши міжособистісну теорію неврозів, вважав, що внутрішній конфлікт є наслідком порушених міжособистісних відносин [24; 49]. Тривога викликається дисгармонійними інтерперсональними відносинами і погано піддається вольовому управлінню. Результатом тривоги може бути різке зниження або повна відмова від активності в інтерперсональній ситуації. Тривога може загальмувати пізнання немовлям свого тіла. Тривога матері перешкоджає розвитку дитини. В основі здорового психічного розвитку людини лежить здатність встановлювати позитивні відносини з іншими людьми. Порушені ж відносини являють собою особисту загрозу, що викликає тривогу, надалі вона заважає соціальній адаптації. Тривога виникає у міжособистісних ситуаціях і погано усвідомлюється, на відміну гніву чи страху. Високий рівень інтелекту дозволяє передбачати і виявляти найменші коливання тривожності, даючи можливість захистити себе [14].

У концепції життєвого шляху соціально зорієнтований психоаналітик Е. Еріксон виділяє вісім стадій психосоціального розвитку. Перехід у наступну стадію супроводжується внутрішнім конфліктом, кризою. Криза, на його думку, це – особливі моменти у людському житті, моменти вибору між прогресом та регресом. Розширення сфери соціальних зв'язків підготовлює перехід на наступну стадію. У кризові періоди життя виникає більш висока вразливість Его, основною функцією якого є психологічна адаптація. Криза як невизначеність ситуації породжує внутрішню боротьбу, конфлікт. Подолання

невизначеності життєвих етапів залежить від розвитку Его. Е. Еріксон вважає, що навіть людина з високою рефлексивністю не завжди здатна виявити свої внутрішні протиріччя, і це може призводити до затримки соціального розвитку особистості: так, криза дорослішання пов'язується зі сплутаністю ролей. На етапі дорослості Е. Еріксон виділив такі кризи: 1) подолання ізоляції заради кохання, 2) подолання генеративності заради набуття здатності піклуватися, 3) подолання відчаю задля набуття цілісності та мудрості. Вчений виділяє один із центральних особистісних механізмів вирішення внутрішнього конфлікту – ідентичність та наступні її аспекти: індивідуальність як свідоме відчуття власної унікальності; тимчасова безперервність і тотожність; соціальна солідарність з іншими [16]. Людині важливо з'ясувати, що в процесі індивідуального розвитку, у минулому (психоісторичній дійсності) виникли гострі внутрішні неусвідомлювані перешкоди, які потребують вирішення у сьогоденні. Це такі нав'язливі спогади, невгамовні страхи, незавершені стосунки, тривоги, пригнічені духовні потреби, які заблокували розкриття індивідуальності.

1.2. Напрямки вивчення внутрішніх конфліктів особистості

В даний час психологічна наука, в особі її різних галузевих напрямків, продовжує шукати підходи до вирішення проблеми внутрішніх конфліктів особистості. Однак, на наш погляд, справа обмежується галузевими термінологічними пошукуваннями та рекомендаціями, що зводяться до того, що індивіду необхідно бути компромісним, мирним, бажано, творчим, спокійним, і вірити в те, що все, зрештою, минеться. Багато хто пропагує спеціальні тренінги і, при цьому вірить, що справді вирішує проблему внутрішньоособистісного конфлікту. Звісно, тренінги приносять полегшення їхнім учасникам. Однак при цьому необхідно відзначити, що, по-перше,

психологічне полегшення швидше досягається при спілкуванні між собою його учасників, які мають подібні проблеми, але до безпосередньої роботи з самою проблемою не має ніякого відношення. По-друге, будь-які тренінги вимагають від учасників достатнього психосоматичного здоров'я, тим самим їх можна порівняти, швидше, з діяльністю клубу за інтересами.

Інтраперсональний конфлікт – це гостре негативне переживання, що спричинене боротьбою структур внутрішнього світу особистості. Але в науці немає однозначної відповіді на питання, що таке внутрішній світ чи структура психіки особистості. Так, у З.Фрейда є дві теорії з приводу будови психічного апарату [3]:

- 1) поєднує Несвідоме та Передсвідомість – Свідомість;
- 2) три інстанції: Воно, Я та Над-Я.

Ця обставина впливає з його прихильності до теорії дуалізму потягів – потягу до смерті (інстинкт смерті) і потягу до життя (інстинкт життя). Людині, як і всім живим організмам, властивий один потяг – до смерті. Якщо говорити про природу взагалі, то тут, без сумніву, присутній дуалізм потягів, який наочно проявляється в процесі переходу неорганічної матерії в органічну і навпаки. Однак це означає, що потяг до життя як такий притаманний спочатку лише нами означеному етапу даного процесу, а отже, і відноситься до неорганічної матерії. Людство ж, як і вся органіка, може мати лише один потяг, а саме: потяг перейти в неорганічний стан. Такими є закони природи. Тому, всі означені в рамках психоаналізу потяги, з метою виправдання їх існування, у кращому випадку, слід розглядати як складові основи агресивності – потягу до смерті (як єдиного субстрату всіх потягів).

Практика невблаганно доводить, що єдиний успіх у рамках дуалізму потягів, якого досягла людина в процесі своєї еволюції – це можливість, коли завгодно, де завгодно і, як завгодно, звести рахунки з життям. При цьому виникає правомірне питання про те, що змушує індивіда жити, долаючи потяг до смерті. Йдеться про природний філогенетичний потяг індивіда, котрий

безпідставно підмінюється всілякими бажаннями суб'єкта, що є результатами його мислення. Думати та бажати індивід може про що завгодно і як йому завгодно. При цьому його мислення і, відповідно, бажання можуть бути геніальними, obsesивно-омпульсивними, амбівалентними і перверсивними одночасно, однак, це не матиме відношення до його природного потягу.

Якщо розглядати цю проблему в психічному аспекті, то крім страху, ми не побачимо, ніяких стримуючих факторів. Ми акцентуємо увагу: не страхів, а – страху. Страх дано людині як компенсатор потягу до смерті. Чим сильніший у індивіда потяг до смерті, тим сильнішим є його страх. Ця властивість психіки дана природою в одній компенсуючій якості. Почуття страху може бути згенероване психікою за безліччю приводів, але це буде генерація одного страху, даного нам як своєрідний психологічний компенсатор. Якщо ж це питання розглядати в аспекті фізіології індивіда, то, крім болю, ми не виявимо жодних інших факторів, що стримують людину. І, нарешті, при розгляді цього питання з погляду симбіозу психіки та фізіології індивіда, ми побачимо третій стримуючий фактор – інстинкти самозбереження. Отже, система: «страх – біль – інстинкти самозбереження» – єдиний компенсатор потягу до смерті, даний людині природою як сповільнювач процесу вмирання, який змушує індивіда, попри все, жити. У разі збою, з різних причин цієї системи у індивіда, ми можемо спостерігати суїцидальні явища (див. [8; 23; 34; 36; 42; 46; 48]).

Через свою прихильність до теорії дуалізму потягів, ми вважаємо, що З. Фройд зробив висновки з неіснуючого протиріччя й, тому не розкрив головного: природного механізму утворення внутрішньоособистісного конфлікту, і, отже, можливості впливу на нього. З приводу поглядів на механізм внутрішньої конфліктності А. Адлера та шляхів вирішення даної проблеми, ми можемо висловити думку про те, що дати назви психічним аномаліям індивіда і звести процес їх подолання до суто педагогічних прийомів, – це непогано, але у плані проблематики глибокого дослідження внутрішньоособистісного конфлікту недостатньо. Непізнаний природний механізм внутрішньої

конфліктності дасть про себе знати повною мірою у формі негативних наслідків, про подолання яких вчений не згадує. Негативними наслідками внутрішньоособистісного конфлікту є наслідки дистресу.

Уявлення про природу стресу останніми роками істотно змінилися. У працях вітчизняних та зарубіжних авторів показано, що емоційний стрес характеризується широким спектром змін різних фізіологічних функцій: щитовидної залози, статевих функцій, кровообігу, серця, киснезабезпечених механізмів, імунітету, психічних функцій, показників крові. При стресі виявлено зміну рівня катехоламінів у крові, сечі та в різних структурах мозку. Таким чином, при дії на організм різноманітних стресорів змінюються функції не тільки органів-маркерів (надниркових залоз, шлунково-кишкового тракту), тісно пов'язаних з активністю гормональної осі «гіпофіз – кора надниркових залоз», але практично – всього організму. Особливо небезпечні в плані формування емоційного стресу гострі та затяжні, хронічні конфліктні ситуації. Завдяки поширенню через соматичну і вегетативну нервову систему і гормональний гіпоталамо-гіпофізарний механізм «застійні» негативні емоції чинять вплив практично на всі тканини організму, нормуючи тим самим системні реакції емоційного стресу, включаючи кору великих півкуль мозку. Це насамперед призводить до порушення гармонійних взаємодій різних функціональних систем організму, особливо міжсистемних інформаційних зв'язків. При цьому формується неспецифічний інформаційний синдром дезінтеграції функціональних систем, порушуються основні біоритми організму: сон і гормональні функції. При пролонгованих конфліктних ситуаціях порушуються механізми саморегуляції окремих найбільш ослаблених функціональних систем. На основі емоційних стресів формуються неврози, психози, психосоматичні захворювання (порушення серцевої діяльності, артеріальна гіпертензія, виразкові ураження шлунково-кишкового тракту, імунодефіцити, ендокринопатії і навіть пухлинні захворювання). Наслідком цих

захворювань є інфаркти міокарда, інсульти. У стресорних виробничих ситуаціях зростає травматизм, алкоголізм, самогубств.

Виходячи з суті означеної проблеми, ми можемо стверджувати, що компенсація комплексу неповноцінності не в змозі дати жодних інших результатів, крім наслідків компенсації уявної, з тієї ж причини, як і у З. Фрейда: бо не розкрито природний механізм утворення внутрішньоособистісного конфлікту і, як наслідок – відсутність способу впливу на нього. Ми вважаємо, що за наявності в індивіда негативних наслідків внутрішньоособистісного конфлікту як психосоматичних недуг, рекомендації А. Адлера щодо стимуляції своїх здібностей і досягнення переваги з інших будуть недостатніми.

Якщо З. Фрейд присвятив свої роботи етіології патологічного розвитку, то Е. Еріксон зосередив основну увагу на вивченні умов успішного вирішення психологічних криз, давши новий напрямок психоаналітичної теорії [10; 14; 29]. У цій теорії спостерігається розпливчастість понять, які мають бути основними. Ми вважаємо, що боротьба за досягнення будь-якої мети передбачає, як мінімум, знання того об'єкта, за який слід боротися. Ми вважаємо, що боротьба за досягнення особистісної цілісності не принесе результату через невизначеність даного поняття. У психіатрії та психології порушення особистої цілісності пояснюється її розщепленістю. Термін *spaltung* (розщеплення) застосовується в психоаналізі та психіатрії здавна та по-різному. Але в будь-яких тлумаченнях він завжди співвідноситься з низкою психічних розладів, у тому числі, і з симптоматикою шизофренії. Само по собі, усунення розщепленості Его шляхом інтеграції вікових душевних станів може виглядати малоімовірним, а саме: слідуючи даній теорії, ми повинні будемо взяти за основу те, що індивід, практично, з народження має розщеплене его і, потім, упродовж свого життя, на підставі успішних подолань кризових явищ своїх вікових душевних станів, усуває цю розщепленість. Дотримуючись цієї логіки, ми можемо дійти парадоксального висновку про те, що при успішних

подоланнях вікових криз (тобто, чим старший індивід), суб'єкт стає здоровішим, а в сторічному віці, розщепленість, взагалі, зникає сама собою. Ми вважаємо, в даній теорії не проглядається причинність розщеплення его і, відповідно, причинність внутрішньої конфліктності.

Широку популярність отримала концепція внутрішньоособистісного конфлікту А.Маслова, згідно якої мотиваційну структуру особистості утворює ряд ієрархічних організованих потреб: 1) фізіологічні потреби; 2) потреба у безпеці; 3) потреба у коханні; 4) потреба у повазі; 5) потреба у самоактуалізації. Найвища – потреба в самоактуалізації, тобто в зреалізації потенцій, здібностей і талантів людини. Вона виявляється у тому, що людина прагне бути тим, ким вона може стати. Самоактуалізація як здатність може бути у більшості людей, але лише у меншості вона є довершеною, зреалізованою. Цей розрив між прагненням до самоактуалізації та реальним результатом лежить в основі внутрішньоособистісного конфлікту[7; 23; 36; 44].

За А. Масловим, причиною інтраперсональної конфліктності людства є нереалізована самоактуалізація кожного індивіда. Пан-сексуалізм З.Фрейда всю конфліктність людини пояснює лише сексуальними потягами, у той час як факти показували, що існують і інші, не менш важливі мотиви. Ці теорії нині постають лише аспектами загальної проблеми, в параметрах яких знаходить свою зреалізацію природний механізм внутрішньої конфліктності людини. Теорія причинності конфлікту має бути універсальною, бо універсальність – є знаком науковості. В іншому випадку ми не просунемося в дослідженні цієї проблеми глибше за рівень усталеного дискурсу.

Типологію особистості К. Юнг здійснює з чотирьох засновків (функцій особистості): 1) мислення, 2) відчуттів, 3) почуттів та 4) інтуїції. Кожна з функцій психіки може виявлятися у двох напрямках – екстраверсія та інтроверсія. Виходячи з цього він виділяє вісім типів особистості, так звані психотипи: мислитель-екстраверт; мислитель-інтроверт, відчуває-екстраверт, відчуває-інтроверт, емоційний-екстраверт, емоційний-інтроверт, інтуїтивний-

екстраверт, інтуїтивний-інтроверт. Головним у типології є спрямованість – екстраверсія чи інтроверсія. Так, екстраверт спочатку зорієнтований на зовнішній світ. Він будує свій внутрішній світ відповідно до зовнішнього. Інтроверт спочатку занурений у себе. Для нього найголовніше – світ внутрішніх переживань, а не зовнішній світ з його правилами та законами. Ми вважаємо, що це вчення Юнга до внутрішньоособистісного конфлікту має доволі опосередковане відношення. Інша справа, якби він стверджував про зіткнення цих установок, одночасно властивих одній і тій самій особистості, що б і було джерелом проблеми, але про це він не говорив. Конфлікт, між інтровертами і екстравертами – явище за межами проблеми внутрішньоособистісного конфлікту. Саме К. Юнг має єдину теорію у світі, яка розкриває природний механізм внутрішньоособистісного конфлікту. Це теорія, успішно апробована на практиці, викладена у вигляді практичних рекомендацій. Головне те, що він досить виразно і зрозуміло позначив природний механізм внутрішньоособистісного конфлікту. Психологічна трансцендентна функція за своїм характером співставна з математичною функцією тієї ж назви, яка пов'язує дійсні та уявні числа, і є результатом об'єднання свідомих та несвідомих змістів. Терміном «трансцендентний», учений позначав не якусь метафізичну якість, а той факт, що за допомогою цієї функції створюється перехід з однієї установки в іншу [3; 10; 28; 34; 51]. Це психологічна функція, порівнянна з математичною, що має ту саму назву і представляє функцію дійсних і уявних чисел. За цією аналогією – психологічна трансцендентна функція походить зі з'єднання протилежностей : змістів свідомого та несвідомого. Несвідоме поводитьсь в компенсаторній манері щодо свідомого. Але можна це висловити і прямо протилежним чином, а саме: свідоме поводитьсь в компліментарній манері по відношенню до несвідомого. Практичні рекомендації зводяться до побудови психологічної трансцендентної функції. Побудова психологічної трансцендентної функції можна звести до

наступної формули: а) надання форми несвідомому змісту проблеми; б) з'єднання отриманої форми з вже існуючою установкою свідомості [47].

Мета злиття цих протилежностей – створення нової свідомої установки, яка дає індивіду неоціненну перевагу, використовуючи свої власні ресурси, розірвати залежність від усталених збиткових для психіки стереотипів і вийти на новий рівень буття. Іншими словами, метою психологічної трансцендентної функції є створення нової установки свідомості, яка дозволить вирішити проблему внутрішнього конфлікту індивіда, тому що стара (ще діюча) установка не дозволяє цього зробити. Для К. Юнга внутрішній конфлікт є результатом розщеплення Его (Я) між тезою (Свідомістю) і антитезою (Несвідомим). З метою звільнення від цього дискомфорту, Его чіпляється за посередню основу, що звільняє від розщеплення – трансцендентну функцію.

Для З. Фройда розщеплення – результат вже існуючого конфлікту з непізнаним причинним механізмом внутрішньої конфліктності. Поняття розщепленості має описове, а не пояснювальне значення, яке не конкретизує причинність внутрішньої конфліктності, а, навпаки, породжує нові питання. Розщепленість у К. Юнга усувається внаслідок побудови трансцендентної функції, як серединної (компромісної) позиції між двома протилежностями – тезою (свідомістю) та антитезою (несвідомою). При цьому, дана за засобом основа прийнятна протилежностям, оскільки вона є однаково встановленою як тезою (Свідомістю), так і антитезою (Несвідомим) і компенсує як той, так і інший. При цьому, Его уникнувши обидві крайнощі, посилюється, оскільки нова серединна позиція стає доступною усвідомленню. Що стосується реалій нашого часу, ми не помилимося у твердженні того, що за допомогою свого методу К. Юнг здійснював діяльнісний процес з подолання негативних наслідків внутрішньоособистісного конфлікту (дистресу). Безперечно, що це єдина, практично апробована теорія в психологічній науці, яка досить пояснює природну причину внутрішньої конфліктності індивіда. Це дає можливість перекладу даної проблеми, з площини нескінченного інтерсуб'єктивного

дискурсу, в сферу практичної роботи з вирішення проблеми внутрішньоособистісного конфлікту в роботі соціального працівника.

Висновки до розділу 1

Інтраперсональні конфлікти пов'язані з вирішенням внутрішніх протиріч між: 1) актуальною та потенційною формами існування; 2) потребами особистості та зовнішніми умовами життєдіяльності; 3) зрслими духовними запитами особистості та старими формами діяльності; 4) новими вимогами професійної діяльності та неадекватними їй вміннями та навичками особистості. Невирішені внутрішні конфлікти, що відбуваються на ранніх стадіях розвитку (неможливість забезпечити базальну безпеку, подолати почуття сорому, провини, залежності, рольової невизначеності, відчуженості, відчаю), залишаються в несвідомому людини і перешкоджають подальшому психологічному розвитку особистості. Почуття тривожності є абсолютним маркером внутрішньоособистісного конфлікту. Неконструктивною формою вирішення внутрішніх конфліктів буде генералізована агресивна реакція «проти людей», пошуку «ворогів» в навколишньому світі. Вирішення конфлікту можливе на шляху розвитку індивідуальності (індивідуації), посилення ролі емоційно спонтанних проявів свідомості та поведінки, розтину своїх фальшивих ролей. Почуття неповноцінності призводить до мотивації зверхності, влади, що пов'язано з проявами марнославства, гордості, заздрості. Внутрішні конфлікти є результатом порушених міжособистісних відносин. Усвідомлення архетипів допомагає зрозуміти та прийняти деякі негативні характеристики своєї особистості та виробити адекватні стратегії поведінки.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТРАПЕРСОНАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

2.1. Інтраперсональний конфлікт як соціальне явище

Конфлікт – це завжди складний і багатоплановий соціальний феномен. У ньому беруть участь різні сторони: індивіди, соціальні групи, національно-етнічні спільноти, держави і країни, що об'єднані тими чи іншими цілями та інтересами. Конфлікти виникають з різних причин і мотивів: психологічних, економічних, політичних, ціннісних, релігійних та ін. Але кожен з нас знає, що сама особистість внутрішньо суперечлива і схильна до постійних суперечностей і стресів. Існує боротьба на рівні окремого індивіда, протиборотство між елементами внутрішньої структури людини, яке і знаходить своє вираження у інтраперсональному конфлікті. Цей конфлікт на особистісному рівні не є менш актуальним. Кому, наприклад, не знайома внутрішньо напружена ситуація «і хочеться, і колеться» (прагнення почати нову справу, випробувати нові відчуття, з одного боку, і страх втратити те, що маєш, страх покарання – з іншого) або проблема буриданового віслиюка (Коли доводиться вибирати між однаковими за значимістю цінностями).

Часто вважають, що інтраперсональний конфлікт не відноситься до соціальних конфліктів, а є лише різновидом психологічного конфлікту, що не охоплюється обсягом поняття «соціальний» і не має до соціального конфлікту прямого відношення. Але така думка викликає заперечення. Особистість – стійка система соціально-значущих рис, зумовлених системою суспільних відносин, культурою та біологічними особливостями індивіда. Інтраперсональний конфлікт передбачає взаємодію двох і більше сторін. В

одній особистості можуть одночасно існувати кілька взаємовиключних потреб, цілей, цінностей, інтересів. Усі вони соціально зумовлені, навіть якщо мають суто біологічний характер, оскільки задоволення пов'язані з цілою системою певних соціальних відносин. Тому інтраперсональний конфлікт є соціальним конфліктом. Такий конфлікт, як і всякий інший, не виникає на порожньому місці.

«Людина живе в соціальному світі, залучена до різноманітних суспільних відносин, які впливають на неї в різних напрямках і з різним знаком. Жоден індивід як істота соціальна не може розвиватися поза системою суспільних відносин. І лише в суспільстві він може задовольнити свої потреби, утвердити інтереси та досягти поставленої мети. Іншими словами, жити в суспільстві та бути вільним від нього не можна. З іншого боку, будь-яка особистість прагне свободи і самореалізації. Це об'єктивне протиріччя між індивідом і суспільством спочатку визначає появу різних інтраперсональних конфліктів, що мають різноманітні наслідки для розвитку людини» [19, с. 87].

Відносини індивіда до світу, до інших людей і до себе носять суперечливий характер, який зумовлює і суперечливість внутрішньої структури особистості. Людина як частина суспільства не може «вистрибнути» з цілісної системи суперечливих відносин, які, зрештою, детермінують її свідомість, психіку і весь внутрішній світ. Е. Дюркгайм говорив, що кожен індивід, що з'являється на світ, застає суспільство та його інститути в готовому вигляді. Він черпає свої уявлення про навколишній світ завдяки тому, що суспільство створює засоби сприйняття цього світу: основні поняття, що формують свідомість людини, закріплені в мові, в мові, і самі вони є певною проекцією суспільних відносин в індивідуальній свідомості. У свідомості кожного індивіда існує як би дві свідомості: «одне, спільне нам з усією нашою групою, яке є не нас самих, а суспільство, що живе і діє в нас; інше, навпаки, є те, що в нас є особистого і відмінного, що робить з нас індивіда» [11, с. 46]. У цій

двоїстості індивідуальної свідомості включаються вирішальні передумови внутрішньоособистісного конфлікту.

Причиною збільшення інтраперсональних конфліктів в Україні є не тільки перманентні соціальні негаразди, а й період пандемії, а згодом повномасштабної війни. Саме з цього часу у нас різко зросла кількість неврозів у всіх представників верств населення. Глибинні перетворення суспільства зачепили найважливіші сфери життєдіяльності людей: політику, економіку, культуру та ін., глибоко проникнув у суспільні, міжгрупові і міжособистісні відносини, зумовили зростання напруженості і конфліктності. Несприятливе соціальне середовище, негативно впливаючи на психічний стан людини, призводить до зниження його працездатності, стимулів до життя, зміщення ціннісних орієнтацій, мотивів, виникнення негативних емоційних переживань, викликає зростання агресивності, напруженості, що так чи інакше впливає на виникнення членами групи та різними групами. Все це чітко відображається на професійній діяльності соціальних працівників.

Зупинимося, перш за все, на тому розумінні інтраперсонального конфлікту в роботі соціального працівника, що вказує на його зв'язок із повсякденним життям та повсякденними відносинами. Стимулів для виникнення внутрішніх конфліктних ситуацій у повсякденному побуті в умовах кризи та дестабілізації економіки та політики більш ніж достатньо. Головні канали впливу пов'язані із різким зниженням життєвого рівня значної маси населення, процесом соціальної диференціації, руйнуванням виробничих зв'язків і структур, що обертається загрозою масового безробіття при зменшенні продуктивних сил. Людина в цій ситуації схильна розглядати все це як свою власну нездатність адаптуватися до життя за умов карантину і згодом війни, переживає це як конфлікт між вимогами дійсності та індивідуальними можливостями. У такого індивіда може виникнути конфлікт неадекватної самооцінки, що супроводжується підвищеною емоційною тривожністю,

стресом чи навіть невротичним зривом. Це часто стає проблемою в професійній діяльності соціальних працівників.

Ми функціонуємо у сформованій системі цінностей. Будь-яка атака ззовні, яка загрожує нашим усталеним віруванням, спочатку викликає внутрішній конфлікт, а згодом може стати причиною і зовнішньої агресії. Сучасний етап суспільного розвитку характеризується глибинними соціальними змінами, пов'язаними головно із оновленням системи цінностей, що є найважливішим джерелом продукування конфліктів, які розгортаються у сфері повсякденності. Це створює специфічну ситуацію, яка вимагає від кожної людини самостійного вирішення щодо мети, сенсу життя, розуміння сутності свого буття. Криза системи цінностей охопила всю громадську систему. За кілька останніх років змінилися смислові значення суспільно-політичних відносин і структур, відбулися суттєві зрушення в галузі соціокультурних орієнтацій. Те, що було раніше значимим і важливим, перестало бути таким в умовах ціннісної кризи, яка проявляє себе в усіх сферах життя як криза раціональності. Ціле покоління людей виявилось нездатним адаптуватися до нових цінностей чи не захотіло їх прийняти. Виявилось, що ідеали, якими воно жило, в які вірило протягом десятків років, нікому не потрібні стали неактуальними. І ця ситуація не могла не викликати почуття розчарування, апатії та нікчемності.

Ці зовнішні зміни супроводжуються негативними психологічними наслідками, адже не підкріплюються адекватними змінами у системі цінностей самого індивіда, не знаходять опору в його особистісно-смислових утвореннях. У цих випадках проявляється недостатня сформованість механізмів особистої адаптації. Однією з форм дезадаптації в аналогічних ситуаціях є інтраперсональний конфлікт, який супроводжується такими вираженими негативними наслідками, як індивідуальна невлаштованість, нестабільність і невизначеність, втрата емоційної рівноваги при стресових ситуаціях. Зрештою

все це призводить до нестійкості та неврівноваженості психіки, незбалансованості її проявів.

Переплетення економічної, політичної та ідеологічної кризи породжує ситуацію руйнування та хаосу. З погляду взаємодії конфліктів на макро і мікрорівнях ця криза головно означає перехід у ситуацію невизначеності, внутрішнього конфлікту для кожної окремої людини та для її сім'ї. Соціальні структури не пропонують індивіду чітко окреслених шляхів та способів соціалізації. Виникають нові масштаби свободи вибору та самовизначення, до яких людина виявляється психологічно та морально не підготовлена. Навпаки, все більшого поширення отримує десоціалізація особистості, втрата життєвих орієнтирів, формування асоціальних способів особистісної мотивації.

Справжньою проблемою для багатьох є також і те, що працюючий фахівець-професіонал не в змозі забезпечити собі і своїй сім'ї гідний життєвий рівень. У найважчій ситуації «спустошення», «розчарування» та «невизначеності» опинилися висококваліфіковані фахівці, які часто стають клієнтами соціальних працівників. Також можна відзначити, ми повинні розуміти, що в чистому вигляді інтраперсональні конфлікти не існують. Вони завжди є результатом впливу на особистість соціального середовища (довкілля). А це, у свою чергу, має дати поштовх для розвитку соціальної думки в галузі соціальних, а саме гуманістичних відносин у суспільстві, у нашій державі, й у світі загалом.

2.2. Специфіка психоаналітичного вивчення внутрішнього конфлікту

На сучасному етапі розвитку соціуму, що характеризується динамікою соціальних та культурних процесів, виникає ризик негативних психологічних наслідків, зумовлених нездатністю суб'єкта до адекватного реагування на зовнішні зміни. Низька адаптивність часто може бути детермінована психічною

напругою індивіда, що переживає інтраперсональний конфлікт, що перешкоджає активному та усвідомленому прояву себе у світі. Для розуміння змісту та специфіки внутрішньоособистісного конфлікту важливо звернутися до загальної психологічної категорії конфлікту, описаної низкою зарубіжних дослідників.

Поняття «конфлікт» застосовується щодо широкого кола ситуацій, що характеризуються протилежністю мотивів, цілей, імпульсів, дій. Слово «conflictus» у перекладі з латини означається як зіткнення. Питання предмета зіткнення розуміється по-різному у низці досліджень, і зумовлене методологічною орієнтацією конфліктологів. Причому багато типів конфліктів детерміновано поєднанням типів організації життєдіяльності соціуму загалом. Теоретичний аналіз сфер соціального життя дозволяє виділити різноманітні види конфліктів: політичні, ідеологічні, міжнаціональні, міжособистісні, між особистістю та групою, між групами, міждержавні конфлікти та ін. При цьому в науці виділяється особлива група конфліктів – інтраперсональні. Його визначають як стан тривалої дезінтеграції особистості, що передбачає загострення протиріч між різними сторонами, відносинами та діями суб'єкта [7; 33; 42].

Однією з тенденцій розвитку конфліктології як науки є динаміка фіксації зовнішнього до внутрішнього розгляду. У науковій літературі дослідження внутрішньоособистісного конфлікту представлені в основному зарубіжними роботами психоаналітичного напрямку (А. Адлер, З. Фройд, Е. Фромм, К. Горні, Е. Еріксон, К. Юнг та ін. (див. розділ 1)). Психоаналітичний підхід ґрунтується на визнанні несвідомих психічних процесів. У контексті психоаналітичної моделі етіологія емоційних розладів зумовлена особливостями переживання індивідом ситуацій, детермінованими раніше ухваленими неусвідомлюваними рішеннями та наступними діями [3; 18% 36; 39; 44]. Психоаналіз досліджує протиріччя між інстинктивними мотивами та засвоєними вимогами соціуму, конфлікт між якими веде до невротизації особистості.

На думку більшості представників психоаналітичного підходу, інтраперсональний конфлікт розглядається як динамічний процес, в основі якого лежить неузгодженість емоційних та ціннісних позицій суб'єкта. У фрейдистській структурі особистості виділяється три інстанції: «Ід», «Его» та «Супер-Его». Особисті внутрішні протиріччя складаються між інстинктами, бажаннями і спонуканнями «Ід» і понад контролюючим «Супер-Его», які регулює і дозволяє «Его». З. Фройд розглядає інтраперсональний конфлікт як психічну суперечність між несвідомими і усвідомлюваними структурами особистості, обумовлене необхідністю відмовлятися від своїх бажань під впливом морально-етичних цінностей. Відповідно до цієї концепції поняття конфлікту взаємопов'язане з поняттям психологічних захисних механізмів, зокрема з витісненням, що передбачає невмотивоване забуття неприйнятних для свідомої сфери особистості потягів та імпульсів.

У табл. 2.1 представлені види внутрішньоособового конфлікту, що описані З. Фройдом [42].

Таблиця 2.1

Види та специфіка інтраперсональних конфліктів за З. Фройдом

Тип конфлікту	Прояв
Нормальний конфлікт	Даний тип зумовлений вимушеним відмовою від задоволення своїх бажань, несумісних з вимогами соціального середовища. У цьому випадку подолання конфлікту відбувається за допомогою спроб досягти задоволення соціально схваленими засобами.
Патогенний конфлікт	Цей тип конфлікту полягає у наявності системи зовнішніх і внутрішніх обмежень, детермінованих задоволенням несвідомих бажань індивіда. У цьому випадку відбувається зіткнення між особистісними та сексуальними потягами. Описаний тип конфлікту є чинником, що зумовлює виникнення невротичних реакцій суб'єкта. Вирішення конфлікту здійснюється завдяки поверненню витісненого патогенного конфлікту в сферу свідомості.

На основі підходу З. Фрейда ми класифікуємо інтраперсональні конфлікти за мовою переживання особистістю складної для неї ситуації, виділивши в окремі групи наступні види інтраперсональних конфліктів (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Види та специфіка інтраперсональних конфліктів

Тип конфлікту	Прояв
Мотиваційний (між «хочу» та «хочу»)	Одночасний вплив на особу актуалізуються та протилежно спрямованих мотивів рівної величини
Моральний (між «хочу» та «треба»)	Характеризується зіткненням особистих бажань та спонукань з моральними принципами
Адаптаційний (між «треба» та «можу»)	Порушення процесу соціальної чи професійної адаптації особистості
Рольовий (між «треба» та «треба»)	Даний вид інтраперсональних конфліктів зумовлює виникнення протиріччя між різними рольовими позиціями суб'єкта та відповідним цим позиціям рольовою поведінкою індивіда. Види рольових конфліктів: внутрішньорольовий, що виникає через нездатність відповідати вимогам ролі та міжрольової, що передбачає протиріччя між різними рольовими позиціями, які виявляються несумісними
Конфлікт неадекватної самооцінки (між «можу» «можу»)	Виявляється у розбіжності між рівнем домагання, самооцінкою, а також реальними можливостями індивіда
Конфлікт нереалізованого бажання чи комплексу неповноцінності (між «хочу» та «можу»)	Детермінований недоліком фізичних можливостей, що блокують задоволення виникаючих потреб суб'єкта
Невротичний конфлікт	Тривалий будь-який з представлених видів конфліктів або їх поєднання

А. Адлер джерелом конфлікту вважав розбіжність між усвідомленням власних особистісних характеристик із соціально схвалюваними моделями. Подоланню внутрішньоособового конфлікту сприяє компенсація як відшкодування порушених функцій. На думку К.Г. Юнга, інтраперсональний конфлікт є результатом неузгодженості між архетипами як змістовною системою універсальних соціальних установок особистості. Архетипи визначають моделі емоційного реагування в різних ситуаціях. Інтраперсональний конфлікт може виникати як неузгодженість між реальними почуттями та соціальною роллю, що призводить до дезінтеграції особистості. На думку К.Г. Юнга, подолання внутрішньоособистісного конфлікту полягає у прийнятті протилежностей, що зумовлює наближення до цілісності особистості.

К. Горні розглядає інтраперсональний конфлікт як розбіжність між потребою у безпеці та прагненням до вираження себе, своїх почуттів, що призводить до формування тривоги. Тривога, у свою чергу, викликає втрату контакту з собою та своїми бажаннями. Як наслідок, тривога зумовлює реакції індивіда, сприяючи його прагненню до психологічної безпеки. Розузгодженість протилежних прагнень суб'єкта – прагнення до безпеки та прагнення до задоволення своїх переживань – активізує дію психологічних захисних механізмів. Конфлікт характеризується діаметральною протилежною спрямованістю сил, що веде до неможливості його адекватного вирішення.

К. Горні виділяє кілька способів подолання внутрішньоособистісного конфлікту. Зокрема, одним із способів є придушення імпульсів та афектів. Також вона пропонує як спосіб дозволу внутрішньоособистісного конфлікту використовувати деякі стратегії соціальної діяльності, які полягають у створенні такої психологічної дистанції між індивідом і соціальним середовищем, при якій конфлікти не допускаються. Ще одним способом подолання внутрішньоособистісного конфлікту є створення індивідом

ідеалізованого образу, що ґрунтується на потенційних можливостях особистості, віддаленої від реальності [34].

Через теорію «Я» і «Ми» інтраперсональний конфлікт розглядає С. Шпільрейн, яка вказує на необхідність відокремлення дитини від симбіозу з батьками в період дорослішання з метою автономності та можливості створити та реалізувати самостійне життя у дорослому віці [3].

Е. Еріксон зазначає, що інтраперсональний конфлікт виникає під впливом невизначеності ситуації в кризові вікові періоди. Він розглядає кризу як особливі моменти вибору між прогресом і регресом, таким як подолання замкнутості заради психологічної близькості, генеративності заради набуття здатності піклуватися про інших, розпачу задля набуття цілісності. Одним з основних особистісних факторів подолання внутрішнього конфлікту є ідентичність [44]. На думку Е. Фромма, інтраперсональний конфлікт виникає у процесі протистояння суб'єкта переважному впливу батьківського авторитету, що нівелює почуття приналежності себе, виявляючись у переживанні провини, безсилля, ненависті, відсутності внутрішньої свободи. В даному випадку конфлікт обумовлений прагненням суб'єкта до незалежності та близькості з іншими, соціалізації та збереження своєї індивідуальності [12].

Г. Салліван бачить причину виникнення внутрішньоособистісного конфлікту в порушенні міжособистісних відносин, негативний і руйнівний характер яких може перешкоджати соціальній адаптації особистості і викликати даний конфлікт. Зокрема, йдеться про конфлікт між потребами суб'єкта та соціальним оточенням. Він вважає, що у процесі індивідуального розвитку у дітей формуються соціальні емоції, зумовлені зниженням психічної напруги, що детермінується потребами особистості. З цього випливає, що онтогенетичний розвиток індивіда обумовлено прагненням особистості до зниження внутрішньої напруги, пов'язаної зі сферою потреби суб'єкта. Чинники, що зумовлюють виникнення тривоги, відрізняються великою різноманітністю. У цьому потреба особистості уникнення тривоги детермінує

особливості становлення особистісної системи індивіда. Ця система сприймається як компонент особистості, що диктує деякі зразки поведінки, залежно від певних міжособистісних ситуацій. Для збереження позитивної персоніфікації індивід створює деякий механізм, який автор описує як виборчу увагу. Даний механізм дозволяє індивіду ігнорувати подразники, які потенційно можуть спричинити тривогу та трансформувати думку людини про себе. Оскільки основні причини тривоги полягають у соціальній взаємодії, виборча увага регулює не тільки власну персоніфікацію, а й образи інших людей [39].

Узагальнюючи ряд зарубіжних психоаналітичних теорій, можна зробити висновок про те, що суб'єкт перебуває під неоднозначним впливом соціокультурної дійсності, реагуючи на нього неусвідомлюваною тривожністю, яка є результатом неможливості індивідом знайти вихід з амбівалентної ситуації. Тривожність, що виникає у індивіда, може перешкоджати гармонійному розвитку особистості при несформованих або спотворених формах долання. Проте в даний час не вирішені питання факторів, які детермінують психічну активність і саморегуляцію, забезпечуючи подолання внутрішньої конфліктності, що особливо важливе у професійній діяльності соціальних працівників в нашій державі і за кордоном.

Узагальнення психоаналітичних теорій інтраперсонального (внутрішньоособистісного) конфлікту дозволяє стверджувати, що його виникнення є не лише проявом невротизації особистості, а й показником складності її внутрішнього світу, що зумовлює перспективи розвитку психічної сфери. У вітчизняному підході інтраперсональний конфлікт розглядається як форма внутрішньоособистісного протиріччя, що призводить до невизначеності життєвого вибору, до розриву контакту особистості з власними емоційними переживаннями та соціальним середовищем, а також до можливих деструктивних стереотипів поведінки. Інтраперсональний конфлікт сприймається як складного системного психічного явища, де задіяні

компоненти цілісної структури особистості. Інтраперсональний конфлікт виникає в діяльності, яка спрямована на досягнення цілей самореалізації (виступає системотвірним чинником). При цьому виділимо наступний зміст внутрішньоособистісного конфлікту:

- 1) рефлексивність,
- 2) суб'єктивність та 3) діяльність особистості.

Наведемо виділені нами види інтраперсонального конфлікту (рис. 2.1).

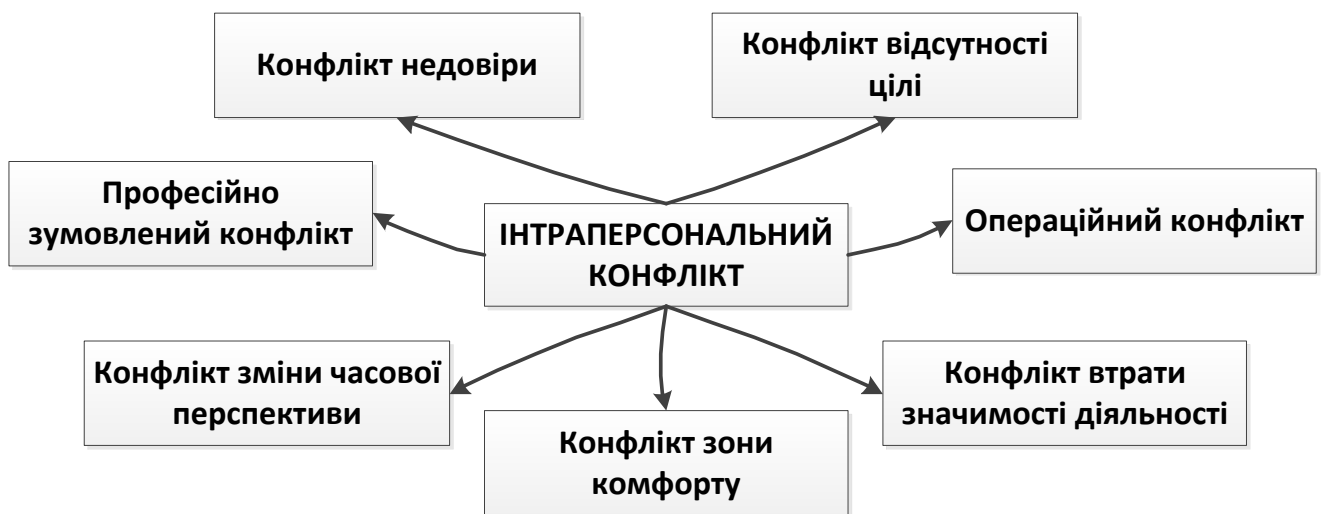

Рис. 2.1. Види інтраперсонального конфлікту.

Відповідно до психоаналітичної концепції подолання інтраперсонального конфлікту можливе в процесі розвитку індивідуальності суб'єкта, посилення ролі емоційно спонтанних проявів свідомості та поведінки, що досягається за допомогою формування здатності до рефлексії та безоцінного прийняття себе. Зокрема, важливу роль відіграє усвідомлення власних імпульсів та бажань, а також свідомо спонтанність особистості. Спонтанність у психоаналізі сприймається як здатність бути відкритим своїм за довгими почуттями, диференціювати свої потреби та цінності, що дозволяє індивіду адекватно вирішувати нову ситуацію. Спонтанне переживання потоку емоцій допомагає

суб'єкту вирішувати інтраперсональні конфлікти, конституюючи розуміння і дії індивіда і забезпечуючи реконструкцію зв'язків між справжністю існування особистості та соціумом, що, у свою чергу, детермінує розвиток суб'єктності та інтегративності життєвого шляху.

Теоретичний аналіз досліджень дає можливість виділити низку умов, що характеризують інтраперсональний конфлікт, які пов'язані із можливістю усвідомлення психологічних протиріч в професійній роботі соціальних працівників. В даному випадку йдеться про узгоджену когнітивну сферу, пов'язану із ієрархією потреб і мотивів, розумінням картини світу суб'єкта і здатність особистості до усвідомлення своїх афективних переживань. Завершення внутрішньоособистісного конфлікту постає як вирішення протиріч, що здійснюється за допомогою включення механізмів психологічного захисту, активізації механізмів осмислення конфлікту, здійсненню свідомого вибору на користь будь-якого з альтернативних варіантів, корекції самовідносин та досягненню адекватного уявлення про себе, що часто проявляється в професійній діяльності соціального працівника.

Висновки до розділу 2

Інтраперсональні конфлікти виникають у ранньому дитинстві, закріплюючись у несвідомій сфері психіки і викликаючи почуття тривоги. Інтраперсональний конфлікт розглядається нами як динамічний процес, в основі якого лежить неузгодженість емоційних та ціннісних позицій суб'єкта. При внутрішньо-особистісному конфлікті неузгодженість низки складових особистісної структури результує себе переживаннями. Поняття конфлікту взаємопов'язане з поняттям психологічних захисних механізмів, зокрема з витісненням, що передбачає немотивоване забування неприйнятних для свідомої сфери особистості потягів та імпульсів. Подолання

внутрішньоособистісного конфлікту можливе в процесі розвитку індивідуальності суб'єкта, посилення ролі емоційно спонтанних проявів свідомості та поведінки, що досягається за допомогою формування здатності до рефлексії та безоцінного прийняття себе. При цьому подолання інтраперсональних конфліктів буде різним, залежно від підходу до їх виникнення: розвиток сили «Его» у вирішенні суперечностей між «Ід» та «Супер-Его»; виникнення індивідуальності та автономності від симбіотичного зв'язку з батьками; розвиток соціального інтересу та адаптація в суспільстві; сила особистісного «Я» у відстоюванні своїх прав та вираженні поглядів; опрацювання минулих гострих внутрішніх неусвідомлюваних перешкод.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ІНТРАПЕРСОНАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Емпіричне дослідження внутрішньоособистісних конфліктів, агресивності та конфліктності

Сучасні процеси в нашій державі чинять конструктивний і деструктивний вплив на особистісні структури та особливості поведінки громадян. Як негативні прояви можна розглядати загострення внутрішньоособистісних конфліктів, посилення агресивності та конфліктності у взаєминах з клієнтами, колегами та керівництвом. Все це робить актуальним дослідження рівня інтраперсональної конфліктності, домінуючих типів внутрішньоособистісних конфліктів, особливостей прояву конфліктності та агресивності у працівників соціальної сфери та їх клієнтів. Проблеми особистісних деформацій та психологічного здоров'я в даний час представлені в літературі досить широко, соціальні працівники та їх клієнти стають об'єктом дослідження та соціально-психологічної підтримки значно рідше.

Інтраперсональний конфлікт – це багатогранне явище, яке може стояти за конфліктною та агресивною поведінкою. Його розглядають як джерело дезорганізації поведінки, що має складний механізм, що торкається психофізіологічного, особистісно-психологічного та соціально-психологічного рівні буття особистості. Наявність різних способів взаємодії людини зі світом, їх складність призводить до складності відносин із самим собою, що проявляється у внутрішньоособистісних (інтраперсональних) конфліктах як стані дезінтеграції особистості, що виражається в загостренні існуючих раніше чи у виникненні нових протиріч між різними сторонами, властивостями, відносинами та діями особистості. Відходячи від вирішення внутрішніх

суперечностей особистість починає піддаватися деформації, деградації і фрустрації, відбувається регрес, викликаний неоптимальним для особистості способом життя і діяльності й виступають у ролі суб'єктивних передумов міжособистісних конфліктів та конфліктів. Вони можуть бути локалізовані в різних сферах та структурах особистості: інтелектуальній сфері, структурі Я-концепції, у ціннісно-мотиваційній сфері та інших.

Конфліктність є складним особистісним утворенням, що поєднує уразливість, запальність, підозрілість, безкомпромісність, підштовхує до конфліктної взаємодії з оточуючими. Агресивність – це схильність до руйнівного реагування у разі виникнення фруструючої і конфліктної ситуації, тоді як агресія – це поведінка людини у цих ситуаціях.

Емпіричне дослідження інтраперсональних конфліктів, агресивності та конфліктності соціальних працівників вирішувало ряд завдань: виявлення ступеня вираженості внутрішньоособистісних конфліктів у різних структурах особистості та загального рівня внутрішньоособистісної конфліктності; визначення домінуючих форм конфліктності та агресивності, а також рівня їхньої виразності у досліджуваних. Вибірку склали працівники соціальної сфери віком від 25 до 65 років, 10 чоловіків і 10 жінок. Загальна чисельність – 20 осіб.

Дослідження інтраперсональних конфліктів проводилося за допомогою «Тесту з виявлення рівня внутрішньоособистісної конфліктності» (А. Шипілов; <https://psytests.org/emvol/uvlk-run.html>), що містить шість базових шкал: «моральний конфлікт», «конфлікт незреалізованих бажань», «конфлікт неадекватної самооцінки», «рольовий конфлікт», «мотиваційний конфлікт» та три інтегративні шкали: «конфлікт у мотиваційній сфері», «конфлікт повинності», «конфлікт у сфері самооцінки».

Шляхом підсумовування значень цих трьох показників виявлявся загальний рівень інтраперсональної конфліктності. Вивчення рівня конфліктності та агресивності проводилося з урахуванням методики

«Діагностика особистої агресивності та конфліктності» (<http://psih.pp.ua/10376>), що відображає схильність до таких форм конфліктної та агресивної поведінки, як запальність, наступальність, уразливість, мстивість, непоступливість, безкомпромісність, нетерпимість до думки інших, підозрілість. На основі базових шкал були виведені такі інтегративні показники: рівень негативної агресії (нетерпимість до думки інших + мстивість), рівень позитивної агресії (напористість + непоступливість), загальний рівень агресивності (рівень позитивної агресії + рівень негативної агресії), загальний рівень конфлікту (запальність + уразливість + підозрілість), сумарний рівень конфліктності та агресивності.

Дослідження проходило у три етапи. У ході першого було проведено комплексний аналіз показників внутрішньоособистісної конфліктності; на другому, порівняльний аналіз рівня конфліктності та агресивності; третій етап полягав у встановленні взаємозв'язків між показниками конфліктності, агресивності внутрішньоособистісної конфліктності. Дослідження рівня показало найменшу вираженість конфлікту мотивів та морального конфлікту. Отже, досліджувані мають досить цілісну мотивацію та узгоджують дії з моральними цінностями. Сильно виражений конфлікт нереалізованих бажань, що виникає через протиріччя між бажаннями та можливостями людини, на наш погляд, зумовлений тим, що в сучасних умовах бюрократизації фахівець соціальної замість безпосередньої діяльності, що веде до самоактуалізації та задоволеності працею, змушений багато займатися рутиною, паперовою, жорстко формалізованою роботою. Вище середнього рівня, приблизно однаково виражені рольовий, адаптаційний конфлікт і конфлікт самооцінки. Рольовий конфлікт пов'язаний із складністю у поєднанні професійних ролей, репертуар яких останнім часом значно розширився. Адаптаційний конфлікт зумовлений неможливістю, інколи ж, небажанням вписуватися у не завжди зрозумілу систему вимог і розпоряджень, яка часто зростає. Проблеми рольового навантаження та неоднозначності вимог та

критеріїв оцінки призводять до неузгодженості зовнішньої оцінки та оцінки себе відповідно до власних уявлень про зміст професійної діяльності та критеріїв якості, що проявляється як конфлікт у сфері самооцінки.

Серед інтегративних показників найменш значущим є показник конфлікту в мотиваційній сфері, він нижчий за середній, більш виражений конфлікт у сфері боргування і найсильнішим є конфлікт самооцінки. Отже, фахівці соціальної сфери мають досить цілісну систему мотивів, але змушені йти проти власних прагнень та бажань, щоб відповідати зовнішнім нормам та стандартам, що породжує сильну незадоволеність собою. Таким чином, незадоволеність діяльністю, заганається усередину і переноситься на власне Я. На підставі визначення суми значень трьох інтегративних шкал було виявлено загальний рівень внутрішньоособистісної конфліктності, який у більшості досліджуваних є середнім і нижчим за середній. Отже, щодо благополучне становище з мотивацією та мораллю балансує систему показників і не дає загальному рівню внутрішньоособистісної конфліктності піднятися досить високо.

Дослідження конфліктності та агресивності виявило наявність середнього та нижче середнього рівня конфліктності та агресивності за всіма шкалами. Виняток становить шкала «безкомпромісність», що демонструє високі показники, що на наш погляд може розглядатися як результат професійної деформації, як форма захисної поведінки, зумовлена побоюванням за свій авторитет. Порівняльний аналіз шкал позитивної та негативної агресії показав незначне домінування рівня негативної агресії над рівнем позитивної. Загальний рівень конфліктності вищий за загальний рівень агресивності.

Таким чином, можна говорити про те, що напруга викликана внутрішньоособистісними конфліктами у соціальних працівників більшою мірою проявляється у переведенні внутрішніх конфліктів у зовнішні, ніж у агресивній поведінці. Слабкий рівень виразності позитивної агресії здатність

викладачів відстоювати себе та прощтовхувати свої інтереси як у відносинах із учнями. Так і у відносинах із керівництвом та колегами.

3.2. Підсумкові результати проведеного дослідження

Наявність інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціального працівника має нормативний характер та зумовлений специфікою професійної діяльності та особистісно-професійними особливостями. Рівень прояву інтраперсональних конфліктів залежить від успішності/неуспішності професійної діяльності практичних психологів. Найбільш значущий зв'язок інтраперсональні конфлікти виявляють із спрямованістю діяльності соціального працівника. Домінуючі у професійній спрямованості прогностична та управлінська позиції супроводжуються відповідно середнім та високим рівнями інтраперсональної конфліктності та взаємопов'язані з конструктивними стратегіями їх подолання. Інтраперсональні конфлікти найбільш тісно взаємопов'язані з наступними професійно-особистісними якостями соціальних працівників:

1) емоційно-вольовими (здатність до емпатійної взаємодії, співчуття, співпереживання та розуміння інших людей; зрілість емоційної сфери; розвинені самоконтроль, цілеспрямованість та інтегрованість особистості, висока толерантність до фрустрацій);

2) когнітивними (інтелектуальність; високий рівень самоаналізу та рефлексії, виражені в диференційованому сприйнятті професійних перешкод та усвідомленні внутрішніх конфліктів);

3) мотиваційними (спрямованість на сфери професійного життя, навчання та освіти; термінальні цінності «креативність», «духовне задоволення», «збереження власної індивідуальності», «розвиток себе»).

Соціальні працівники переважно відчують труднощі, пов'язані з внутрішніми детермінантами. Їм властиво пов'язувати перешкоди у своїй професійній діяльності та шукати причини професійних невдач у своїй недостатній практичній та теоретичній підготовці, що можна розцінити як високий рівень професійної вимогливості до своєї діяльності, як прояв професійної відповідальності. При цьому фахівці цієї групи не задоволені своїм низьким статусом. Виявлені особливості виникнення, прояви та стратегій подолання інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціально-працівників дозволяють зробити наступні висновки.

Внутрішньоособистісна конфліктність знаходиться на верхній межі середнього рівня, що свідчить про нормативність інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності соціально-працівників. Це підтверджує висновки багатьох дослідників про те, що у зв'язку зі специфікою предмета, суб'єкта, засобів і методів праці, професія та професійна діяльність соціальних працівників має внутрішню конфліктність та детермінує виникнення та прояв інтраперсональних конфліктів у професійній діяльності.

Яскраво виражена особистісна долученість у професійну діяльність, постійна рефлексія своєї професійної діяльності, подвійна ідентифікація себе як професіонала та професії в рамках соціокультури, пошук основних життєвих та професійних смислів у процесі становлення професійної самосвідомості, професійної ідентичності та в цілому особистісної зрілості як основи особистості професіонала призводять до домінування мотиваційно-сміслового типу конфлікту у структурі інтраперсональної конфліктності соціальних працівників.

Актуальним є конфлікт професійної кар'єри, який займає одне з провідних місць у структурі мотиваційно-сміслового типу конфліктів та пов'язаний з організаційно-правовими перешкодами, що блокують реалізацію практичними психологами потреби у соціальних досягненнях.

Найбільший ступінь виразності у професійному просторі соціального працівника має конфлікт життєвих та професійних смислів, який є одним з основних видів мотиваційно-смыслового типу інтраперсонального конфлікту та свідчить про високий рівень професійної рефлексії, пов'язану з активним пошуком нових смислів професійної діяльності та прагненням їх гармонізації з основними життєвими смислами.

Важливим постає конфлікт професійного зростання, зумовлений протиріччям між рівнем знань професіонала і новими проблемними завданнями, які висуваються як потребами практики, а й самою людиною. З іншого боку, високу виразність конфлікту професійного зростання можна інтерпретувати як високий рівень вимогливості до себе та усвідомлення ступеня своєї соціальної відповідальності, що призводить до дисоціації уявлень про себе як професіонала соціальної сфери.

Також характерний високий ступінь прояву поведінкового типу конфліктів та його основних видів – статусно-рольового та соціально-рольового. Ці види головно пов'язані: 1) із труднощами входження у рольову структуру установи; 2) неадекватністю соціальних очікувань з боку працівників та адміністрації; 3) нездатністю в силу слабкої практичної та теоретичної підготовки знайти своє місце, адекватно визначити цілі та завдання своєї професійної діяльності відповідно до соціально-виробничої ситуації, диференціювати головне та другорядне у своїх професійних обов'язках.

Найбільш значущий зв'язок інтраперсональні конфлікти виявляють із спрямованістю діяльності, яка проявляється у професійній позиції соцпрацівника:

1) прогностичній, 2) управлінській, 3) виконавській.

Прогностична позиція, яка домінує у професійній діяльності соціального працівника, пов'язана із середнім рівнем інтраперсональної конфліктності та конструктивними способами їх подолання (інтрапунітивними реакціями з фіксацією на вирішення проблеми, стратегіями співробітництва та впевненості

у вирішенні проблем). Управлінська позиція пов'язана з високим рівнем інтраперсональної конфліктності. У цьому використовують конструктивні способи подолання. Виконавча позиція, яка домінує у професійній діяльності соціального працівника, пов'язана з високим рівнем інтраперсональної конфліктності та деструктивними способами їх подолання (екстрапунітивними реакціями, фіксацією на перешкодах, стратегії конкуренції чи ухилення від вирішення проблем).

Найбільший зв'язок параметрів інтраперсональної конфліктності виявлено з наступними професійно-особистісними якостями:

1) емоційно-вольовими (здатність до емпатійної взаємодії, співчуття, співпереживання та розуміння інших людей; зрілість емоційної сфери; розвинені самоконтроль, цілеспрямованість та інтегрованість особистості, висока толерантність до фрустрацій;

2) когнітивними (інтелектуальність; високий рівень самофференції професійних перешкод та усвідомленні внутрішніх конфліктів);

3) мотиваційними (спрямованість на сфери професійного життя, навчання та освіти; термінальні цінності «креативність», «духовне задоволення», «збереження власної індивідуальності», «розвиток себе»).

Висновки до розділу 3

Тож можна констатувати, що нині створені умови для професійного та особистісного розвитку працівників соціальної сфери, одночасно роблять актуальним питання про загострення у них інтраперсональних конфліктів, посилення конфліктності та агресивності. Проведені дослідження показують, що загальний рівень внутрішньоособистісної конфліктності у соціальних працівників трохи вищий за середній. Найменшою мірою виражені моральний та мотиваційний конфлікти, у найбільшій адаптаційній, рольовий конфлікти та

конфлікт неадекватної самооцінки, найбільша кількість суперечностей зосереджена у сфері самооцінки. Загальний рівень агресивності та конфліктності у досліджуваних трохи вище середнього, що відповідає гуманістичному характеру професії. Схильність до конфліктної поведінки сильніша за схильність до агресії, позитивна агресія слабша за негативну, що говорить про нездатність постояти за себе в окремих ситуаціях. Результати говорять про доцільне проведення заходів щодо профілактики інтраперсональних конфліктів, агресивності та конфліктності соціальних працівників та їх клієнтів.

ВИСНОВКИ

1. Інтраперсональний конфлікт являє собою внутрішньоособистісне протиріччя, що сприймається і емоційно переживається людиною як значуща для неї психологічна проблема, яка вимагає свого вирішення і викликає внутрішню роботу свідомості, спрямовану на її подолання. Інтраперсональний конфлікт має свої зовнішні прояви на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях і може виконувати як конструктивну, так і деструктивну функції. Виділяються три основні підходи до розуміння внутрішньоособистісного конфлікту, які розкриваються в рамках існуючих психологічних концепцій (психодинамічної, когнітивної, гуманістичної). У вітчизняній науці внутрішній конфлікт розглядається як один із ключових елементів інтраперсональної динаміки, що зумовлює як рух особистості до саморозвитку, так і, при вираженій особистісній значущості та низькому ступені усвідомлення конфлікуючих сторін, дезорганізацію діяльності.

2. Інтраперсональні конфлікти, що виявляються у професійній діяльності соціальних працівників, спричинюються об'єктивними та суб'єктивними факторами та зумовлені внутрішніми протиріччями, пов'язаними як зі специфікою професійної діяльності, так і з особливостями самого суб'єкта праці. На певній стадії професійного розвитку суб'єктивні чинники починають відігравати домінуючу роль. Внутрішня суперечливість професії та професійної діяльності соціального працівника, що детермінується суб'єктивним характером предмета, об'єкта професійної діяльності, внутрішнім характером засобів та результатів праці визначає нормативний характер інтраперсональних конфліктів, пов'язаних із професійною діяльністю соціального працівника. У зв'язку з цим професійне зростання і досягнення особистісної зрілості як основоположної професійної якості соціального працівника, припускають не боротьбу за усунення та вирішення інтраперсональних конфліктів, а пошук

конструктивних способів їх подолання, що позитивно впливають на структуру, динаміку і результативність інтраперсональних процесів і самоствердження.

3. Об'єктивними детермінантами інтраперсональної конфліктності у профдіяльності соціального працівника є: 1) специфіка соціально-психологічних знань (високий ступінь диференційованості, гетерогенність, непарадигмальність, спрямованість на особистість); 2) поліфункціональність професійної праці; 3) недостатня регламентованість соціально-правової, функціональної та організаційно-методичної бази професійної діяльності; 4) висока варіативність умов виконання професійних обов'язків; 5) конгруентність професійних цілей, що висувуються, індивідуальним можливостям, потребам і діям соціального працівника; 6) високий рівень творчості в цілепокладанні, виборі та аналізі предмета, об'єкта, засобів та методів професійної діяльності; 7) відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності діяльності соціального працівника; 8) нереалістичність соціальних очікувань щодо можливостей (міфологізованість уявлень про професію у повсякденній свідомості); 9) незадоволеність рівнем заробітної плати, матеріально-технічним та методичним забезпеченням професійної діяльності.

4. До основних протиріч, що спричинюють інтраперсональні конфлікти у професійній діяльності соціальних працівників, слід віднести: 1) протиріччя між реальним рівнем знань, навичок, умінь, якостей та нормативними вимогами професії; 2) відсутність чіткого уявлення про специфіку та можливості професійної діяльності соціального працівника; 3) протиріччя між самооцінкою цілей, критеріїв ефективності та результатів професійної діяльності та оцінкою їх з боку посадових осіб; 4) протиріччя між прагненням до спеціалізації у певній галузі соціальної практики та необхідністю поєднувати різноманітні методи, забезпечуючи вирішення широкого кола професійних завдань та напрямків діяльності; 5) незадоволеність можливостями кар'єрного зростання в рамках обраної спеціальності та недосконалістю організаційно-штатної

структури; б) протиріччя між високою інтенсивністю соціальних контактів, необхідністю постійного емоційного викладання та обмеженою здатністю зберігати свій емоційно-психологічний потенціал; 7) неузгодженість у темпах розвитку мотиваційного та операційного компонентів особистості.

5. Як суб'єктивні детермінанти інтраперсональної конфліктності у професійній діяльності соціального працівника виступають: 1) висока особистісна долученість у професійну діяльність як базова цінність; 2) високий рівень професійної ідентифікації (подвійна ідентифікація – ідентифікація себе в рамках професії та самовизначення своєї професії в рамках культури); 3) висока та стабільна самооцінка та готовність до рефлексії своєї праці як особистісні особливості та як інструменти професійної діяльності. Найбільш важливою професійно-особистісною якістю, пов'язаною з виникненням та проявом інтраперсональних конфліктів, є професійна самосвідомість, яка виступає одночасно і реальним інструментом у вирішенні професійних завдань, та основним критерієм професійного розвитку, що відображається у професійній позиції (виконавчій, управлінській, прогностичній).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахтирська Ю. І. Соціальна компетентність молоді та проблема вирішення конфліктів в умовах суспільних трансформацій. *Соціокультурні та психологічні виміри становлення особистості* : зб. наук. праць за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон, 2019. С. 13-14.
2. Берлач А. І. Конфліктологія: навч. посіб. для дист. навч. Київ: Університет «Україна», 2017. 217 с.
3. Бочаріна Н. О. Психологія особистості : навч. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2014. 231 с.
4. Володарська Н. Д. Можливості впливу життєвих перспектив на активізацію самодетермінації розвитку особистості в кризових ситуаціях. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*. 2018. №1. С. 80-87.
5. Галаган В.Я. Психологія конфлікту: навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ: ДЕГУТ, 2008. 422 с.
6. Галієва О. М. Диференціація понять «тривога» та «тривожність». *Психологія та соціальна робота*. 2019. №1 (49), С. 32-48.
7. Галян І. М., Галян О. І. Психологія смисложиттєвих переживань сучасної студентської молоді. *Психологічний часопис*. 2018. № 8 (18). С. 38-57.
8. Гарькавець С. О. Соціальні конфлікти – пропозиція нової класифікації . *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. праць СНУ ім. В. Даля. Сєвєродонецьк, 2018. № 2. С. 87-98.
9. Герасимова Н.Є. Теоретичні передумови виникнення внутрішньособистісного конфлікту // *Наукове проектування інноваційних та альтернативних систем вищої освіти* : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2010. С. 97-200.
10. Гетьманчук М. П. Конфліктологія : навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 163 с.

11. Гірник А. М. Основи конфліктології : навч. посіб. Київ, Києво-Могилянська Акад., 2010. 125 с.
12. Діденко Г. О. Стиль життя у соціально-психологічному вимірі. *Молодий вчений*. 2017. № 1 (41). С. 229-233.
13. Долинська Л. В. Психологія конфлікту : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Каравела, 2010. 303 с.
14. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л. П. Психологія конфлікту : навч. посіб. Київ: Каравела, 2017. 162 с.
15. Дубчак Г. М. Внутрішньоособистісні конфлікти студентів у період навчання у ВУЗі : дис... канд. психол. наук: 19.00.01. Чернівці, 2000. 226 с.
16. Ємельяненко Л. М. Конфліктологія : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 315 с.
17. Єрмакова Н.О., Бей А.О. Особистісні детермінанти самопрезентаційної поведінки сучасної молоді та їх оптимізація. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 22-23 лют. 2018 р., м. Суми. Суми, 2018. С. 142-144.
18. Закорко Я.С. Психологічні особливості внутрішньоособистісного конфлікту адиктивних особистостей. Київ: НАУ, 2020. 76 с.
19. Зінчина О. Б. Конфліктологія : навчальний посібник. Харків: ХНАМГ, 2007. 164 с.
20. Калашнікова Л. В. Соціальні страхи та тривожність як суб'єктивні індикатори безпеки життєдіяльності: аналіз емпіричних даних. *Вісник ЛУ. Серія соціологічна*. 2019. № 13. С. 60-71.
21. Катасанов О. М. Конфліктологічна компетентність особистості у соціально-психологічному вимірі. *Психологічні науки: проблеми та перспективи* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф., 16-17 берез. 2018 р., м. Запоріжжя. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. С. 59-62.
22. Катасанов О. М. Особливості конфліктологічної компетентності особистості та підходи до її формування. *Актуальні проблеми психології* : зб.

наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К.; Ніжин: ПП Лисенко, 2017. Т. ІХ., Вип. 10. С. 88-94.

23. Лич О. М. Аналіз значення життєстійкості у юнацтві. *Scientific letters of academic society of Michal Balydansky*. 2019. Вип. 7. С. 137-140.

24. Малина О. Г. Аналіз типів життєвих стилів і рівнів їхнього розвитку в підлітковому і юнацькому віці. *Наукові студії із соціальної та політичної психології* : зб. статей Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Київ, 2011. №28 (33). С. 38-46.

25. Місенг Д. В. Особливості стилю життя особистості на рівні загальних взаємовідносин особистості зі світом у період старшого підліткового та юнацького віку. *Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження* : матеріали XXI Міжнар. конф. молодих науковців (19 квітня 2019 р.). К., 2019. С. 139-142.

26. Місенг Д. В. Стиль життя особистості: операціоналізація поняття. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Т. 11. № 9 (18). С. 158-177.

27. Місенг Д. В. Стиль життя особистості: основні наукові підходи і концептуалізація поняття. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2016. № 38. С. 30-39.

28. Місенг Д. В. Сучасні підходи до концептуалізації поняття стилю життя особистості іноземними психологами. *Україна і світ* : матеріали між нар. наук.-практ. конф. К., 2018. 654-656 с.

29. Пірен М. І. Конфліктологія : підручник. Київ: МАУП, 2003. 360 с.

30. Поліванова О. Є. Взаємозв'язок стилю життя особистості та особливостей самоактуалізації студентів різної професійної спрямованості. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2012. № 1032. С 28-31.

31. Помиткіна Л. В. Психологічні особливості національної ідентичності в контексті комунікативної взаємодії. *Національна ідентичність в мові та*

культури: зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Гудманян, О. Г. Шостак. Київ: Талком, 2017. С. 200-203.

32. Портяна О. В. Теоретико-методологічні засади дослідження когнітивних стилів. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць. 2015. № 29. С. 549-560.

33. Портяна О. В. Теоретичні підходи до проблеми дослідження стилю пізнавальної активності особистості у сучасній психології. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : зб. наук. праць звітно-наук. конф. викладачів університету за 2012 рік / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна О. П., Ємельянова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 320-322.

34. Прибутько П. С. Конфліктологія: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ: КНТ, 2010. 136 с.

35. Примуш М. Конфліктологія : навч. посібник для вузів. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2006. 282 с.

36. Прохоренко Я. С. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці. *Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки* : тези доповідей XIX Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених і студентів. Т. 1. Київ: НАУ, 2019. С. 313-315.

37. Романенко О. В., Лукашенко М. Ю. Особливості поведінки в конфліктних ситуаціях осіб із різним рівнем тривожності. *Юридична психологія*. К. : НАВС, 2017. № 2. С. 21-29.

38. Романенко О. В., Степанець А. С. Стельові особливості поведінки в конфліктних ситуаціях у осіб з різним рівнем соціального інтелекту. *Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки* : тези доповідей XX Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених і студентів. Т. 1. Київ: НАУ, 2020. С. 106-108.

39. Савченко О. В. Стиль розв'язання проблемно-конфліктної ситуації як аспект аналізу життєвого шляху особистості. *Вісник ОНУ. Психологія*. 2015. Т. 20. № 2 (36). С. 142-152.

40. Стилї життя: панорама змін: монографія / за ред. М. О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2008. 4-65 с.
41. Томчук С. М., Томчук М. І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: монографія. Вінниця, 2018. 46-48 с.
42. Фройд З. По той бік принципу задоволення. Харків: Фоліо, 2019. 155 с.
43. Хайтович М. В. Висока реактивна тривожність як фактор ризику стабільної артеріальної гіпертензії у підлітків. *Медична психологія*. 2018. Т. 13. № 3. С. 46-48.
44. Хохліна О. П. Проблема змісту базових категорій психології. *Юридична психологія*. 2017. № 1. С. 21-34.
45. Хохліна О. П. Проблема стильових особливостей життєдіяльності людини у контексті її онтогенетичного розвитку. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. № 4. С. 62-74.
46. Хохліна О. П., Помиткіна Л. В. Стильові особливості спілкування студентів та їх психологічна зумовленість. Соціальні комунікації в інноваційному освітньому просторі: теоретичні та прикладні аспекти: колективна монографія / під заг. ред. С. М. Ягодзінського, А. М. Кокаревої. К.: Талком, 2020. 63-77 с.
47. Хохліна О. П., Чечко А. В. Особливості спілкування майбутніх психологів – екстравертів та інтровертів. *Юридична психологія*. Київ, 2018. №2. С. 83-96.
48. Царькова О. В., Радченко С. В. Теоретичні аспекти прояву психологічного феномену тривожності. *Актуальні проблеми психології*. Т. 7. № 38. С. 479-491.
49. Чала О.А. Внутрішньоособистісний конфлікт як психологічний феномен. *Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України*. 2008. № 10 (7). С. 549-558.

50. Чуловський В. Е. Вплив інтраперсональних конфліктів на формування соціальної компетентності особистості в юнацькому віці: автореф. дис. к. психол. н: 19.00.05. Сєверодонецьк, 2018. 20 с.

51. Шапран Т.М. Внутрішній конфлікт особистісного зростання в юнацькому віці. Особистісне зростання в умовах трансформації сучасного суспільства: монографія / за науковою ред. проф. Л. П. Журавльової. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. С.149-166.